

Χαιρετισμός

Από το 1992 ως το 1996, που είχα το προνόμιο να υπηρετήσω ως καθηγητής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Κύπρου, πρωταρχικό μέλημά μου ήταν να δημιουργηθεί μια άρτια όσο το δυνατόν βιβλιοθήκη, πράγμα όχι εύκολο, ιδίως η ανεύρεση παλαιών εκδόσεων, βιβλίων και περιοδικών. Γνωρίζω ότι ήτο και δικό σας μέλημα, κύριε Πρύτανι και όχι ευκαταφρόνητη η δική σας συμβολή εις τον εμπλουτισμό της Πανεπιστημιακής βιβλιοθήκης. Ήτο συγκινητική η ανταπόκριση φίλων αρχαιολόγων και των βιβλιοθηκών ξένων πανεπιστημίων, που έστειλαν ότι είχαν εις διπλούν. Άλλοι έκαμαν χρηματικές δωρεές. Σε λίγα χρόνια στήσαμε μια αξιόλογη βιβλιοθήκη στην Ερευνητική Μονάδα Αρχαιολογίας. Με τις προσπάθειες των διαδόχων μου η βιβλιοθήκη αυτή εμπλουτίσθηκε σημαντικά, κι εξυπηρετεί σήμερα τις βασικές ανάγκες των φοιτητών μας και τις ανάγκες των ερευνητών.

Τύχη αγαθή με βοήθησε να αποκτήσω κι εγώ μια πλούσια προσωπική βιβλιοθήκη. Τα δέκα βιβλία που έφερα μαζί μου όταν περάτωσα τις σπουδές μου το 1952 ξεπέρασαν σήμερα τις δέκα χιλιάδες. Ανταλλαγές με συναδέλφους, δωρεές από ακαδημίες και πανεπιστήμια με τα οποία συνδέθηκα χωρίς να παραλείπω και μερικές αναγκαίες αγορές. Στόχος μου ήταν νάχω στο σπίτι μου

πλούσιο οπλοστάσιο και όσο το δυνατόν περισσότερα εργαλεία στην έρευνά μου. Έφθασα σε σημείο να μπορώ να κάνω την έρευνά μου χωρίς να αναγκάζομαι να χρησιμοποιώ συχνά τις δημόσιες βιβλιοθήκες. Τα βιβλία που απέκτησα καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα της Μεσογειακής αρχαιολογίας, δεν περιορίζονται μόνο στον στενό κύκλο της Κυπρολογίας. Ένα μεγάλο μέρος τους αφορά στην έρευνα για τη λατρεία της Αφροδίτης χάρη στις έρευνες της συζύγου μου Jacqueline.

Η απόφαση για το μέλλον αυτής της βιβλιοθήκης δεν ήτο δύσκολο να παρθεί. «Ήδη γαρ πενιχρόν γήρας επείγει», και την πήραμε νωρίς, μαζί με τη Jacqueline να την δωρίσουμε στο Πανεπιστήμιο Κύπρου, με το οποίο συνδεόμαστε με τόσους δεσμούς, τόσον εγώ όσο και η οικογένειά μου. Ευχαριστώ τον Πρύτανη καθηγητή Κώστα Χριστοφίδη και το Συμβούλιο του Πανεπιστημίου που δέχθηκαν την δωρεά. Είναι μεγάλη τιμή για μένα να συμβάλω μαζί με την σύζυγό μου στον εμπλουτισμό της Πανεπιστημιακής βιβλιοθήκης, που αποκτά σύντομα μεγαλοπρεπή στέγη. Τα βιβλία αυτά θα θυμίζουν ίσως το πέρασμα από το Πανεπιστήμιο του πρώτου καθηγητή της Αρχαιολογίας και ιδρυτή της Ερευνητικής Μονάδας Αρχαιολογίας. Ας μου επιτραπεί αυτή η συναισθηματική φιλοδοξία.

Ποτέ δεν είχαμε τόσα χρήματα, ούτε το επιδιώξαμε. Γιατί λοιπόν να επιφέρουμε ανατροπή τώρα, που πλησιάζει το τέλος, με την πώληση, σαν ευτελές είδος εμπορίου, των αντικειμένων με τα οποία περάσαμε πολλές ώρες και μέρες έντονης πνευματικής συνύπαρξης, με τα οποία ξενυχτούσαμε πολλές φορές, για να φτάσουμε στην έστω και ταπεινή σημερινή μας επιστημονική υπόσταση; Εξ' άλλου δίνεται και σε μένα η μοναδική ευκαιρία να προσφέρω κάτι στο Πανεπιστήμιο το οποίο υπηρέτησα από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσης του, μια και από το 1996 που αφυπηρέτησα ως σήμερα, δεν ευδόκησε να με χρησιμοποιήσει σε καμία απολύτως ακαδημαϊκή διεργασία ή δραστηριότητά του.

Μερικά από τα βιβλία που δωρίζουμε είναι φθαρμένα λόγω συχνής χρήσης, όπως για παράδειγμα οι δώδεκα δυσεύρετοι τόμοι της Σουηδικής Αποστολής. Παράκλησή μου είναι να φροντίσει για τη συντήρησή τους η διεύθυνση της βιβλιοθήκης.

Από το 1952 ως σήμερα έχω συλλέξει ένα πολύ μεγάλο αριθμό ανατύπων, άρθρων και διαφανειών σχετικών με την Αρχαιολογία της Μεσογείου. Γνωρίζω ότι η νέα τεχνολογία έχει εν μέρει αχρηστεύσει τη συλλογή ανατύπων και διαφανειών, όχι όμως εντελώς. Ελπίζω να φανούν χρήσιμα στην έρευνα των φοιτητών και των μελών του προσωπικού της Ερευνητικής Μονάδας Αρχαιολογίας, στην οποία θα δωριθούν.

Το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιοθήκης μας θα παραδοθεί στην βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου μόλις το νέο κτήριο είναι έτοιμο να την υποδεχθεί. Με την ελπίδα ότι μαζί με την σύζυγό μου έχουμε ακόμη λίγον καιρό να απολαμβάνουμε την χαρά της έρευνας, θα κρατήσουμε μερικά βιβλία μέχρι το τέλος. Οπότε θα παραδοθούν όλα, μαζί με όσα θα αποκτήσουμε μέχρι τότε.

Υπάρχει σε μερικού η πεποίθηση πως όσο πάει, η γνώση δεν θα εμπεριέχεται στο τυπωμένο βιβλίο αλλά στον ηλεκτρονικό υπολογιστή. Η δική μου γενιά δεν έχει μυηθεί στην τεχνολογία του υπολογιστή αλλά βασίστηκε στις τυπωμένες σελίδες των βιβλίων, ακόμη και στα κείμενα των χειρογράφων. Μιλώ βέβαια για τις ανθρωπιστικές επιστήμες και αναγνωρίζω την τεράστια συμβολή της νέας τεχνολογίας γενικά στην επιστημονική έρευνα. Εξακολουθώ όμως να πιστεύω πως δεν θα υπάρξει εποχή που τουλάχιστον οι αρχαιολόγοι και οι ιστορικοί δεν θα έχουν την ανάγκη να διαβάσουν τα κείμενα του Schliemann, του Tsounta, του John Myres, ή και να έχουν ταυτόχρονα στο τραπέζι τους πέντε και δέκα βιβλία με αρχαιολογικές φωτογραφίες και σχεδιαγράμματα.

Το τυπωμένο βιβλίο έχει τη δική του γοητεία. Επιτρέψατε μου να αναφερθώ σε μια προσωπική εμπειρία, όταν τη δεκαετία του

1980 βρέθηκα τρεις φορές στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης ως επισκέπτης ερευνητής για ένα τρίμηνο κάθε φορά. Είχα το προνόμιο να έχω το κλειδί εισόδου στην περίφημη βιβλιοθήκη Ashmolean. Κάθε Κυριακή περνούσα όλο το πρωινό εντελώς μόνος, στο τεράστιο κτήριο, ανάμεσα σε εκατοντάδες χιλιάδες βιβλία, είχα πρόσβαση σε όλες τις προθήκες και των τριών ορόφων, με συντροφιά τα πορτραίτα του Beazley και άλλων ημιθέων του Οξφορδιανού Πανθέου, Στην ατμόσφαιρα κυριαρχούσε η μοναδική μυρωδιά του παλιού βιβλίου. Ευτυχείς όσοι έζησαν μια παρόμοια εμπειρία και δημιούργησαν τέτοιου είδους σχέση με το βιβλίο.

Με τα βιβλία της βιβλιοθήκης μας που θα δωρισθούν στο Πανεπιστήμιο έχουμε δημιουργήσει μια ειδική σχέση, η Jacqueline και εγώ, και ασφαλώς θα είναι περίεργα τα αισθήματα που θα νιώσουμε όταν θα έχουν πια εγκαταλείψει την οδό Καστορίας. Ευτυχώς που η Πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη δεν είναι τόσο μακριά.

Ο κ. Πρύτανης μου ζήτησε με την ευκαιρία της τελετής υπογραφής του συμβολαίου της δωρεάς να κάνω μια πολύ σύντομη ομιλία πάνω σ' ένα θέμα όχι άσχετο με τον χαρακτήρα της έρευνας που με απασχόλησε για 65 χρόνια και που σχετίζεται άμεσα με το περιεχόμενο της βιβλιοθήκης μας. Θέμα της ομιλίας

μου είναι «Ο μεσογειακός χαρακτήρας της Κυπριακής Αρχαιολογίας».

Ο Μεσογειακός χαρακτήρας της Κυπριακής Αρχαιολογίας

Από τα φοιτητικά μου χρόνια με προβληματίζει ο χαρακτήρας της αρχαιολογίας του νησιού μας. Οι γείτονες του βρίσκονται σε απόσταση αναπνοής θά λεγε κανείς: η νότια Μικρά Ασία, η Συρία, η Παλαιστίνη, ακόμη και η Αίγυπτος. Η Αθήνα απέχει 500 μίλια. Κι όμως παρουσιάζεται αυτό το «γεωπολιτικό παράδοξο» στην Κύπρο να κατοικούν σήμερα άνθρωποι που μιλούν στην πλειονότητά τους την Ελληνική γλώσσα και αισθάνονται ως Έλληνες. Αυτό το «παράδοξο» έβαλα σκοπό της ζωής μου να ερευνήσω και να ερμηνεύσω. Καμιά άλλη επιστήμη δεν μπορεί να δώσει τις ορθές ερμηνείες, μόνο η αρχαιολογία, όταν αφεθεί να παρουσιάσει ανεπηρέαστα τα συμπεράσματά της, χωρίς συναισθηματισμούς κα συνθήματα.

Από την αυγή της εμφάνισης των αρχαίων Κυπρίων ως μόνιμων κατοίκων αυτού του νησιού, πριν 10,000 περίπου χρόνια, ο πολιτισμός μας επηρεάζεται από τον πολιτισμό των γειτονικών λαών. Οι νεολιθικοί Κύπριοι ήσαν μετανάστες από την Ανατολία που ανέπτυξαν τον δικό τους νησιώτικο πολιτισμό για έξη περίπου χιλιετίες, απομονωμένοι από τον έξω κόσμο, εκτός από μια ανανέωση των σχέσεών τους με την Ανατολία γύρω στα μέσα της 3^{ης} χιλιετηρίδας π.Χ. Δεν μπορεί κανείς να μελετήσει τον Κυπριακό πολιτισμό της 3^{ης} χιλιετηρίδας π. Χ. χωρίς την καλή

γνώση του πολιτισμού της Ανατολίας. Από την Ανατολία μαθαίνουν οι Κύπριοι πως να εκμεταλλεύονται τα πλούσια χαλκούχα κοιτάσματα της Κυπριακής γης, κάτι που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ιστορική τους ανέλιξη. Μ' αυτό το εφόδιο μπαίνει το νησί μας στην πολιτιστική αρένα της Μεσογείου όταν από την 2^η χιλιετηρίδα αρχίζουν οι έντονες διασυνδέσεις των χωρών που βρέχονται από την Μεσόγειο. Η θάλασσα αυτή μετατρέπεται σ' ένα είδος πολιτιστικής λίμνης, που προσφέρει σχετικά εύκολες και άμεσες διασυνδέσεις, εμπορικές και πολιτιστικές, σ' όλους τους λαούς που κατοικούν στα παράλια και στα νησιά της. Ο Κυπριακός χαλκός είναι περιζήτητος, απαραίτητος για την κατασκευή εργαλείων και όπλων, τόσο σημαντικός όσο και το πετρέλαιο ή οι υδρογονάνθρακες της σημερινής εποχής. Λέτε σήμερα να διανύουμε μια φάση της παγκόσμιας ιστορίας (όχι μόνο της Μεσογείου), παρόμοια με εκείνη της 2^{ης} χιλιετηρίδας π.Χ.;

Ο κυπριακός χαλκός, σε σχήμα ταλάντων εξάγεται στη Μινωϊκή Κρήτη και τη Μυκηναϊκή Ελλάδα, στην Ανατολία, την Αίγυπτο, τα νησιά της Κεντρικής Μεσογείου. Ο Φαραώ της Αιγύπου ζητά επιμόνως την αποστολή του πολύτιμου μετάλλου, όπως διαβάζουμε στην αλληλογραφία του με τον βασιλιά της Αλασίας (Κύπρου). Καράβια φορτωμένα με παντός είδους εμπορεύματα, περιλαμβάνουν εκατοντάδες τάλαντα χαλκού από Κυπριακά λιμάνια (σε μια περίπτωση 355, δηλαδή 10 τόνους) που

προορίζονται για τις αγορές του Αιγαίου. Μερικά βυθίζονται και χάρη στην ενάλια αρχαιολογία μας εξομολογούνται τα μυστικά τους. Οι χώρες που εισάγουν τον Κυπριακό χαλκό αποστέλλουν ως αντάλλαγμα τα δικά τους προϊόντα, είδη πολυτελείας, εξωτικά εμπορεύματα, έργα τέχνης.

Οι ανασκαφές τάφων της Ύστερης Εποχής του Χαλκού στην Έγκωμη, στο Κίτιον, στην Καλαβασσό, έφεραν στο φως περισσότερα μυκηναϊκά αγγεία, κυρίως αμφορείς και κρατήρες, του ζωγραφικού ρυθμού από όσα έχουν βρεθεί στη Μυκηναϊκή Ελλάδα. Από την Αίγυπτο η Κύπρος εισάγει αγγεία από αλάβαστρο, από φαγεντιανή, κοσμήματα από lapis lazuli, χρυσά κοσμήματα, τάλαντα αργυρού. Στην Αίγυπτο η Κύπρος εξάγει επίσης εκτός από χαλκό και όπιο μέσα σε ειδικά φλασκιά. Το όπιο ήτο το μοναδικό παυσίπονο στην αρχαιότητα. Τα φλασκιά αυτά του οπίου τα βρίσκουμε και στη Σικελία, σε μερικές μάλιστα περιπτώσεις υπάρχουν και επιτόπιες απομιμήσεις. Τα κυπριακά εμπορεύματα συμπεριλαμβανομένων και αγγείων, εξάγονται σ' ολόκληρη τη Μεσόγειο μέσα σε μεγάλα πιθάρια που θυμίζουν τα containers του σημερινού εμπορίου. Οι εμπορικές σχέσεις μεταξύ Κύπρου και των άλλων χωρών της Μεσογείου υπήρξαν το θέμα μελετών και διεθνών συμποσίων και θα απασχολούν ασφαλώς και στο μέλλον την διεθνή αρχαιολογία.

Η ανταλλαγή προϊόντων, κυρίως έργων τέχνης, επιφέρει, όπως είναι φυσικό, και την ανταλλαγή ιδεών, και συνεπώς πολιτιστικών επιδράσεων. Η Κύπρος επωφελείται τα μέγιστα από τον πλούτο και την σοφία τόσο της Ανατολής όσο και του Αιγαίου. Εκείνο όμως που έχει μόνιμη και ριζική αλλαγή στον χαρακτήρα της Κυπριακής παρουσίας στη Μεσόγειο και που καθόρισε οριστικά την ιστορική ανέλιξη του νησιού μας ήτο η μαζική μετανάστευση από το Αιγαίο, προσφύγων που εγκατέλειψαν τις εστίες τους ύστερα από την κατάρρευση της Μυκηναϊκής «αυτοκρατορίας» και του πολιτικού συστήματος των ανακτόρων, γύρω στο 1200 π.Χ. Το θέμα είναι πολύπλοκο και απασχόλησε επί δεκαετίες τη διεθνή αρχαιολογική επιστήμη, και αναμφίβολα θα συνεχίσει να την απασχολεί. Συνεπώς δεν θα επιχειρήσω να το αναλύσω σ'αυτή τη σύντομη ομιλία. Οι μετανάστες από το Αιγαίο προκάλεσαν μαζική εγκατάσταση στα κυριότερα αστικά κέντρα της Κύπρου, σε δύο περιπτώσεις τη δημιουργία νέων οικισμών και την εγκατάλειψη άλλων. Το αποτέλεσμα ήτο η απαρχή μιας ριζικής αλλαγής στην πληθυσμιακή ισορροπία στο νησί, στην βαθμιαία επιβολή νέων ρυθμών στην ταφική αρχιτεκτονική, στην κεραμική τεχνολογία, στα ταφικά έθιμα. Οι μετανάστες γυναίκες φέρουν μαζί τους τις δικές τους μαγειρικές χύτρες και το δικό τους αργαλειό, στα σπίτια εισάγεται η μπανιέρα (ασάμινθος) και η κεντρική εστία. Όλες αυτές οι πολιτιστικές αλλαγές δεν είναι αποτέλεσμα

εμπορίου ή εφήμερων επαφών και απομιμήσεων αλλά μιας μόνιμης μαζικής εγκατάστασης, η οποία επέφερε και τις ανάλογες πολιτικές αλλαγές. Το κυριότερο και πιο χειροπιαστό φαινόμενο αυτής της αλλαγής ήτο και η εισαγωγή της Ελληνικής γλώσσας, που διατηρείται στη διαλεκτική της μορφή ως τις μέρες μας.

Ο γηγενής πληθυσμός ούτε εξεδιώχθη, ούτε εξαφανίσθη. Αποτέλεσε μέρος της αλλαγής που είχε σαν αποτέλεσμα τη σταδιακή δημιουργία των Ελλήνων Κυπρίων, των Ελλήνων της Ανατολικής Μεσογείου, με τις ιδιαιτερότητες τους σ' όλες τις φάσεις του πολιτισμού. Ερευνώντας τον υλικό πολιτισμό των Κυπρίων από τις αρχές της 1^{ης} χιλιετηρίδας ως το τέλος της αρχαιότητας θα διαπιστώσουμε τον πολυπολιτισμικό του χαρακτήρα αλλά και τι ακριβώς εννοούμε όταν μιλούμε για τους Έλληνες Κυπρίους, τους Έλληνες της Ανατολής. Μια περιδιάβαση στις αίθουσες του Κυπριακού Μουσείου θα καταδείξει τις ιδιαιτερότητες της Κυπριακής τέχνης, που αντιστοιχούν και με τις άλλες εκφάνσεις του Κυπριακού πολιτισμού.

Μελετώντας τα τελευταία χρόνια τους τάφους της Παλαίπαφου, της Γεωμετρικής περιόδου (11^{ου} – 8^{ου} αι. π.Χ.), μπόρεσα να ψηλαφίσω τον Ελληνο-Κυπριακό χαρακτήρα του νέου πολιτισμού, που παρουσιάζει μια καταπληκτική ομοιότητα με τον

κοσμοπολίτικο αλλά ταυτόχρονα και βαθύτατα μυκηναϊκό χαρακτήρα του κόσμου του Ομήρου και που καταδεικνύει τον συντηρητισμό των Παφίων, των απογόνων του Κινύρα και του Αγαπήνορα.

Γύρω στα 800 π.Χ. ένα άλλο μεταναστευτικό φαινόμενο ήλθε να διαταράξει τη γαλήνη της Μεσογειακής ζωής και ειδικότερα της Κυπριακής. Οι Φοίνικες, όπως αποκαλούμε τους αρχαίους κατοίκους του σημερινού Λιβάνου, πιεζόμενοι από τους Ασσυρίους και από την στενότητα καλλιεργήσιμης γης στην δική τους πατρίδα, ξανοίχτηκαν προς δυσμάς, με στόχο το εμπόριο, κυρίως το εμπόριο των μετάλλων. Πρώτος τους σταθμός η Κύπρος, και δη η περιοχή της σημερινής Λάρνακας, όπως συνέβη και πριν μερικά χρόνια, κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου στο Λίβανο. Όπως και οι μετανάστες από το Αιγαίο 400 χρόνια νωρίτερα, οι Φοίνικες δεν ίδρυσαν αποικίες, δηλαδή νέους αμιγώς φοινικικούς οικισμούς, αλλά εγκαταστάθηκαν στο Κίτιον, αστική περιοχή της Ύστερης Χαλκοκρατίας. Εκμεταλλευόμενοι την πολιτική συμμαχία του νησιού με τους Ασσυρίους, που άρχισε το 709 π.Χ., εδραίωσαν την πολιτική τους υπόσταση, και ακολουθώντας την ίδια πολιτική συνεργασία με τον εκάστοτε κατακτητή του νησιού, κατόρθωσαν να επιβληθούν και πολιτικά στο Κίτιον, στο Ιδάλιον και για λίγο στην Σαλαμίνα και αλλού. Η μελέτη του Κυπριακού

πολιτισμού της γεωμετρικής και αρχαϊκής περιόδου είναι ελλιπής χωρίς την πολύ καλή γνώση των πολιτισμών της Ανατολής με τους οποίους οι Φοίνικες είχαν άμεση και συνεχή επικοινωνία.

Η παρουσία των Φοινίκων στην Κύπρο διαρκεσε 400 περίπου χρόνια. Η επίδρασή τους στον Κυπριακό πολιτισμό ήταν έντονη, ιδίως στην τέχνη και την αρχιτεκτονική, και σε μερικές περιπτώσεις στη λατρεία. Σε διάφορα μέρη του νησιού αφθονούν οι Φοινικικές επιγραφές, ιδίως στο Κίτιον. Η γλώσσα όμως των κατοίκων ουδόλως επηρεάστηκε. Ακόμη και στη θρησκεία δίπλα σε κάθε «Φοινικική» θεότητα διατηρήθηκε και η αντίστοιχη Ελληνική, όπως βλέπουμε στα δίδυμα ονόματα Αθηνά-Ανάτ, Απόλλων-Μικάλ, Ηρακλής-Μελκάρτ, Αφροδίτη-Αστάρτη. Τετρακόσια λοιπόν χρόνια Κυπριακής αρχαιολογίας χαρακτηρίζονται από την έντονη παρουσία των Φοινίκων. Ήδη από τα πρώτα χρόνια της αρχαιολογικής μου καριέρας ήλθα αντιμέτωπος μ' αυτό το φαινόμενο. Στο χωριό Μένοικο, κοντά στα χαλκοφόρα μεταλλεία της Ταμασσού, εγκαταστάθηκαν οι Φοίνικες από τον 8^ο αι. π.Χ. Από τον 5^ο αι. π.Χ. ίδρυσαν εκεί ιερό αφιερωμένο στον Baal-Hamman (γνωστό στα χρόνια των Πτολεμαίων ως Άμμωνα Δία). Το ιερό αυτό ανακαλύφθηκε τυχαία τον Δεκέμβριο του 1952, τέσσερεις μήνες μετά την επάνοδο μου από τις σπουδές μου. Το ιερό του Μενοϊκού λοιπόν ήταν η πρώτη μου σημαντική ανασκαφή (ύστερα από την πρώτη

ανασκαφική περίοδο στην Σαλαμίνα τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου). Εκεί αντίκρισα τον Φοινικικό θεό Baal με το χαρακτηριστικό του κερασφόρο πρόσωπο και τα θυμιατήριά του. Δίπλα του και τα πήλινα ειδώλια βοδιών και προβάτων, φαινόμενο που αποτελούσε συνέχεια από τον προϊστορικό Κυπριακό θεό της γονιμότητας. Η ανασκαφή αυτή ήταν για μένα ένα δίδαγμα, μια προσγείωση. Στο Πανεπιστήμιο είχα διδαχθεί με κάθε λεπτομέρεια την Αττική κεραμική του 5^{ου} αι. π.Χ., τους διάφορους ρυθμούς της γλυπτικής της αρχαϊκής και κλασσικής Ελλάδας, αλλά ποτέ δεν είχα ακούσει για τον Φοινικικό θεό Baal. Το 1977, ψάχνοντας στις αποθήκες του Κυπριακού Μουσείου αντίκρισα το υλικό που βρήκε η αρχαιολόγος Joan du Platt Taylor σε μια ανασκαφή της το 1938 κοντά στο ορεινό χωριό Κακοπετριά και έκτοτε είχε μείνει αδημοσίευτο. Πήλινα ειδώλια της Αθηνάς με το Κορινθιακό κράνος, το δόρυ και την ασπίδα, κεφάλια του Ηρακλή, μικρογραφίες ασπίδων, μια μακρινή ηχώ από την Ελληνική παρουσία του κλασσικού πολιτισμού στους γειτονικούς Σόλους. Δημοσίευσα αυτό το υλικό στο Ετήσιο Περιοδικό του Τμήματος Αρχαιοτήτων το 1977, σαν αντιστάθμισμα προς τον Φοινικικό Baal των Φοινίκων. Γνωστό είναι επίσης το πήλινο σύμπλεγμα της Ιππίας Αθηνάς από το γειτονικό προς τους Σόλους Μερσινάκι, έργο της κλασσικής περιόδου, που βρίσκεται σήμερα στο Medelhavsmuseet της Στοκχόλμης.

Στα ερείπια του Γυμνασίου της Σαλαμίνας, κτισμένη σε τοίχο, σαν απλό οικοδομικό υλικό, βρέθηκε το μαρμάρινο κεφάλι της Αφροδίτης ή Υγείας, έργο της Σχολής του Πραξιτέλη, υπενθυμίζοντας τον χαρακτηρισμό της Σαλαμίνας του Ευαγόρα ως πόλης «Ελληνικοτάτης».

Ανασκάπτοντας τη βασιλική νεκρόπολη της Σαλαμίνας και μελετώντας το υλικό των νεκροπόλεων της Παλαιπάφου είδα να παρελαύνει μπροστά μου ολοζώντανος ο κόσμος του Ομήρου το «αργυρόηλον ξίφος», η «κλισίη δινωτή ελέφαντι και αργύρω», οι «χαλκοπάρηοι Αχαιοί», τα «φάλαρα», το «δολιχόσκιον έγχος», ο «εϋπλεκτος δίφρος». Μια αυστηρή υπόμνηση πως δεν μπορεί κανείς να ερευνά την Κυπριακήν αρχαιολογία της γεωμετρικής περιόδου χωρίς να' χει μελετήσει επισταμένα Όμηρο. Η συμβολή της Κύπρου στη μελέτη της Ομηρικής αρχαιολογίας είναι άκρως σημαντική, γιατί είναι ένα σταυροδρόμι ανάμεσα στην Ανατολή και στην Δύση, τον κόσμο του Οδυσσέα. Τα ταφικά έθιμα ιδίως της νεκρόπολης της Σαλαμίνας οδήγησαν τα βήματά μου σε παράλληλα φαινόμενα στην Ετρουρία και στην Huelva της Ιβηρικής Χερσονήσου.

Οι σχέσεις της Κύπρου με την Κρήτη αποτελούν ένα σημαντικό κεφάλαιο της Κυπριακής Αρχαιολογίας. Είμαι υπερήφανος που

υπήρξα από τους πρώτους αρχαιολόγους που έχουν καταγράψει μερικές σελίδες αυτού του κεφαλαίου, που ολοένα και αυξάνει, σε μέγεθος και σπουδαιότητα, με τις ανακαλύψεις στην Παλαίπαφο και αλλού.

Σκοπός μου δεν ήτο να κάνω εκτενή διάλεξη. Με προσκάλεσε όμως ο κ. Πρύτανης να πω κάτι που να δικαιολογεί την από χρόνια έμμονη εισήγησή μου ότι στο Πανεπιστήμιο Κύπρου πρέπει να διδάσκεται με τη δημιουργία μιας ή περισσότερων εδρών, η Μεσογειακή Αρχαιολογία, από τη Συρία και την Παλαιστίνη ως την Ιβηρική Χερσόνησο, από την Ανατολία ως την Αίγυπτο. Τους Φοίνικες, τους Αιγυπτίους θα τους συναντούμε δίπλα στους Μυκηναίους και τους Ίωνες, τον Σαργόνα και τον Ξέρξη, δίπλα στον Ονήσιλο και τον Ευαγόρα. Αυτή είναι μια μοναδική γοητεία της Κυπριακής αρχαιολογίας. Ο μελετητής της Κυπριακής Αρχαιολογίας καθώς επίσης και της Ελληνικής, πρέπει να κοιτάζει συνεχώς και γύρω του. Το βλέμμα του να φθάνει από την Hueina ως την Σιδόνα και πιο πέρα.

Προσπαθώ τώρα να δημοσιεύσω μαζί με άλλους συναδέλφους, μια ομάδα πήλινων γλυπτών του 600 π.Χ. περίπου που βρέθηκε στην Σαλαμίνα κατά την διάρκεια του Βρετανικών ανασκαφών του 1890. Άρχισα το Α της αρχαιολογικής καριέρας μου με την Σαλαμίνα, όταν το 1964, δημοσίευσα τα μαρμάρινα γλυπτα από

το γυμνάσιο και το θέατρο. Θέλησα να γράψω και το Ω πάλι για την αρχαιολογία της αγαπημένης πόλης. Κύρια πηγή σύγκρισης τα γλυπτά των Ασσυρίων. Παρ'όλον ότι η Κύπρος δεν κατεκτήθη κατ'ακρίβειαν από τους Ασσυρίους, ανεγνώρισε τα στρατηγικά, πολιτικά και οικονομικά πλεονεκτήματα μιας συμμαχίας και ειδικής σχέσης με την αυτοκρατορία των Ασσυρίων. Δεν είναι παράδοξο λοιπόν, που οι Ασσύριοι είχαν επίδραση πάνω στην πολιτιστική ζωή του νησιού, όπως φαίνεται από τις μεγάλου μεγέθους τερακόπτες της Σαλαμίνας, της σπουδαιότερης πόλης της Κύπρου κατά την αρχαϊκή περίοδο (γύρω στα 600 π.Χ.). Η Σαλαμίνα είχε μεγάλα οικονομικά κέρδη από τις ευνοϊκές συνθήκες που της προσέφερε η συμμαχία με την Ασσυριακή αυτοκρατορία. Είναι φυσικό λοιπόν η άρχουσα τάξη των Σαλαμινίων να προσπαθούσε να μιμηθεί τα έθιμα των Ασσυρίων ακόμη και την αμφίεσή τους.

Ελπίζω οι νύξεις που έχω κάνει ως τώρα να προκαλέσουν κάποιον προβληματισμό, και σύντομα οι φοιτητές και φοιτήτριες της αρχαιολογίας να μπορούν να παρακολουθήσουν στο Πανεπιστήμιό μας και μαθήματα που να σχετίζονται μ' ολόκληρη τη Μεσόγειο και την Ανατολή, από ειδικούς καθηγητές, και να εκπονήσουν ανάλογες διδακτορικές διατριβές. Καλοδεχούμενη η περιστασιακή αναφορά στους Ανατολικούς πολιτισμούς όπως

γίνεται σήμερα από μερικούς καθηγητές της Ελληνικής αρχαιολογίας. Αυτή όμως από μόνη της δεν αρκεί.

Η βαθειά γνώση των μεγάλων πολιτισμών της Μεσογείου θα αναδείξει και το σημαντικό ρόλο που διαδραμάτισε διαχρονικά η Κύπρος στη δημιουργία του Μεσογειακού πολιτισμού. Θα προβάλλει την καρτερικότητα των Κυπρίων, που τόσο χαρακτηριστικά περιέγραψε με δύο του στίχους ο δικός μας ποιητής Κώστας Μόντης, αλλά και το δυναμισμό τους, που συνέβαλε στην επιβίωση αυτού του πανάρχαιου τόπου ως τις μέρες μας παρά τη σημερινή του τραγική μοίρα.

Κυρίες και Κύριοι,

Στην αρχαιολογική επιστήμη δεν συνηθίζουμε να παίρνουμε διδάγματα από τους ποιητές. Σ' αυτήν όμως την ομιλία, ας μου επιτραπεί να καταλήξω με μια αναφορά στον Καβάφη, στο ποίημά του «Επάνοδος από την Ελλάδα». Εμπεριέχει ίσως κάποιες αλήθειες.

Ας την παραδεχθούμε την αλήθεια πια·
είμεθα Έλληνες κ' εμείς — τι άλλο είμεθα; —
αλλά με αγάπες και με συγκινήσεις της Ασίας.